

Recopilats fins a 110 gests dels antics romans, molts dels quals encara fem servir quotidianament

Un grup d'investigadors de la UIB i de la Universitat de Barcelona encapçalats per la doctora M. Antònia Fornés, han documentat els gests en els textos llatins i en la iconografia de l'antiga Roma

Introducció

"Lo rei fo molt irat e jurà per Déu que no volia haver nom de rei si no el prenia per la barba". Així dóna compte Bernat Desclot a la seva *Crònica* del jurament fet per Jaume I davant les bravates del valí Abu Yahya. La intenció del rei, que mai no sabrem certament si fou complerta —agafar violentament el valí per la barba—, és un gest que Suetoni ja atribueix a Juli Cèsar en la seva *Vitae Caesarum*. Conta Suetoni que Juli Cèsar agafà per la barba Juba, fill del rei numidi Hiempsal (*ut Iuba regis filio in altercatione barbam inuaserit*).

Agafar de manera violenta algú per la barba, és un dels 110 gests que, de moment, les investigadores Maria Antònia Fornés (UIB) i Mercè Puig (Universitat de Barcelona) han pogut documentar en un projecte de recerca absolutament innovador que té com a objectiu general la caracterització dels gests dels antics romans però anant a les fonts, localitzant testimonis escrits que els descriuen, i complementant aquesta tasca amb els testimonis artístics (pintura, escultura, etc.).

Com hem dit, la recerca és innovadora, ja que tan sols un autor, a finals del segle XIX, C. Sittl (*Die Gebärden der Griechen und Römer*, Leipzig 1890), realitzà una investigació exhaustiva sobre la gestualitat romana i grega i acudí als textos antics. No obstant això, la metodologia emprada per l'autor de vegades deixa de ser estrictament científica per endinsar-se en el món de l'especulació. A aquesta aportació del XIX cal afegir-hi algunes obres d'enfocament artística o sobre qüestions molt concretes, però força esparses.

Arqueòlegs del gest

Les doctores M. Antònia Fornés i M. Carme Bosch, del Departament de Filologia Espanyola, Llatina i Moderna de la UIB, juntament amb la doctora Mercè Puig, de la Universitat de Barcelona, iniciaren l'any 2001 un projecte de recerca intitulat "Els textos com a font d'informació pragmàtica: estudi de la gestualitat en l'antiguitat romana".

La pragmàtica és una disciplina lingüística que s'ocupa de l'estudi dels elements que intervenen en el discurs després d'abandonar els terrenys sintàctic i semàntic; o dit d'una altra manera, és la que s'ocupa del significat dins un context, mentre que la semàntica s'ocupa del significat fora de tot context.

Els estudis sobre gestualitat han proliferat els darrers temps, sobretot des del desenvolupament de tècniques d'enregistrament i reproducció audiovisual. En la majoria dels casos aquests tipus d'investigacions de la gestualitat moderna parteixen del gest per intentar explicar-ne el significat. En canvi, la tasca de l'equip encapçalat per la doctora Maria Antònia Fornés suposa gairebé un exercici d'arqueologia del gest o de "pragmàtica inversa": es tracta de recórrer el camí invers al que segueixen les investigacions a l'ús. Però, com es fa aquesta arqueologia del gest?

La tasca dels investigadors s'inicia amb la localització de descripcions de gests mitjançant la lectura acurada de textos llatins i la consulta de corpus textuais digitalitzats, i obtenint tota la informació complementària que sigui possible a través de la iconografia (pintures, mosaics, escultures, etc. de l'antiguitat romana).

Un exemple servirà per palesar la dificultat de la tasca de buidatge dels textos dels autors llatins. Així, per poder documentar gests en els quals intervenen els ulls i les celles, cal fer una cerca del substantiu *oculus*, però també dels seus diminutius (*ocellus*) i dels seus sinònims, com *genae*, *os*, *lumen* o *uultus*. A més, cal fer cerques sobre altres elements de la part superior de la cara: cella (*supercilium*), parpelles (*palpebrae*) o front (*frons*). També cal detectar tots aquells verbs o expressions que puguin contenir una al·lusió a un gest fet amb els ulls com, per exemple, el verb parpellejar o aclucar l'ull (*morsicare* i *nictare*), o tancar els ulls (*coniuére*). Una idea apropiada del volum de textos i passatges consultats ens la dona la dada de 2.000 passatges detectats en els quals apareix el substantiu *oculus*. Naturalment, el nombre de passatges analitzats s'incrementà tenint en compte les cerques complementàries.

En segon lloc, la tasca dels investigadors consisteix a discernir els passatges en què hi ha una referència a un gest d'aquells altres en què no hi ha cap al·lusió al llenguatge no verbal.

En tercer lloc, cal estudiar cada text de manera individual, establint el gest al qual fa referència i recopilant tota mena d'informació que ofereix: la manera de realitzar el gest, el seu significat, el context, etc.

Maneres, positures, gests

La comunicació humana es fonamenta sobre una triple estructura bàsica: el llenguatge verbal, el paral·lenguatge i la cinèsica, que precisament estudia els moviments corporals amb funció comunicativa. I és que el cos parla i ho fa mitjançant positures que poden ser conscients o inconscients, les quals ens donen informació sobre el sexe, l'estat d'ànim, l'origen cultural, etc.; també ho fa mitjançant maneres, que són principalment apreses i ritualitzades socialment segons el context situacional (p. ex.: les maneres efeminades); i en darrer lloc ho fa mitjançant els gests. Però de gests n'hi ha també de moltes castes. Els que suposen l'objecte d'estudi d'aquest projecte són sobretot els "emblemes" i els "il·lustradors".

L'emblema és un gest que té un equivalent verbal sense ambigüitats en una cultura determinada. En canvi, els gests il·lustradors, com el seu nom indica, són els que acompanyen el discurs per il·lustrar-lo.

La confecció d'una base de dades

Tot i que l'objectiu del grup d'investigació és elaborar un catàleg de la gestualitat en el món romà al més complet possible que abasti a més el món medieval com una manera d'entroncar amb determinats comportaments que han romàs fins avui dia, l'estudi ha passat per distintes fases.

En la primera fase de la recerca, que obtingué finançament entre 2001 i 2004, els investigadors analitzaren els gests que s'elaboren amb la part inferior de la cara: la boca, la barbeta, el nas, les orelles, i també una part dels que es realitzen amb participació de les mans.

El cabal d'informació recaptat obligà, però, a sol·licitar nou finançament i a prosseguir la recerca en una segona fase que ara està a punt de concloure. En aquesta segona fase els investigadors han abordat els gests confegits amb els elements de la part superior de la cara (ulls, celles i front) i han continuat el buidatge de fonts documentals respecte als gests que involucren les mans.

Després de la recopilació textual, l'anàlisi dels textos ha permès confegir una base de dades que en l'actualitat consta de 110 gests i més de 580 textos que els documenten. A la figura 1 es pot veure l'estructura de la base de dades amb l'exemple esmentat al principi: el gest "agafar violentament per la barba".

The screenshot displays a web application titled 'base de datos sobre gestualidad' from the Universitat de Barcelona and Universitat de les Illes Balears. The main entry is for the gesture 'Coger violentamente por la barba'. The interface is organized into several sections: 'gesto' (gesture name), 'expresión en latín' (Latin expression), 'bibliografía' (bibliography), 'partes del cuerpo' (body parts), 'significados' (meanings), and 'citas' (citations). The 'citas' section is expanded, showing a detailed entry from Suetonius' 'Vita Caesarum' (71.1), including the original Latin text, its translation, and a detailed observation of the gesture's context and meaning.

Figura 1

Per a cada gest els investigadors recullen l'expressió o les expressions llatines que el defineixen, la part o les parts del cos implicades en la seva realització i un camp d'observacions que inclou la descripció del gest i la manera com es duia a terme. En aquest mateix camp la base inclou la correspondència del gest romà amb el gest

actual, detallant-ne, quan escau, els possibles canvis que s'hagin produït tant en la manera de dur-lo a terme com en el canvi o evolució del seu significat. La base de dades recull el significat o els significats de cada gest i la publicació on s'ha analitzat el gest.

D'altra banda, de cada gest recopilat se'n recullen totes les citacions, i de cada citació se n'inclou el text en llatí, la referència (autor, obra, localització del document), la traducció del text, la referència de la traducció i un camp d'observacions on s'anoten, si escau, detalls referents a cada text concret.

Així, per a l'exemple del gest "agafar violentament per la barba", la base de dades incorpora tres textos en què apareix el gest sota alguna de les expressions següents: *barbam inuadere*, *barba arripere* i *barbam occupare*; tres textos corresponents a Suetoni (*Vita Caesarum*), Plaute (*Rudens*) i Valeri Flac (*Argonautica*). El gest, violent i impetuós, implica la ridiculització de qui és agafat per la barba, ja que aquesta era un símbol de virilitat per als romans, així que tocar la barba d'altri, amb més o menys intensitat, era considerat una burla o injúria.

En cada una de les fases de la recerca, l'equip d'investigadors s'ha marcat com a objectiu l'elaboració de fitxes de correspondència que, com hem dit, s'inclouen a la base de dades, amb la finalitat de relacionar tots els gests documentats amb els seus corresponents de les actuals cultures occidentals actuals i constatar, així, la pervivència de la gestualitat romana.

Al mateix temps, l'equip projecta traslladar la base de dades a una interfície web, de manera que sigui accessible als investigadors i posada a disposició de qualsevol persona que vulgui consultar-la.

Silenci!, parla Roma

"At ille digitum a pollice proximum ori suo admouens et in stuporem attonitus 'Tace, tace' inquit" (Però ell, portant-se l'índex als llavis, atònit per la por, va dir: "Calla, calla"). Es tracta d'un text d'Apuleu, concretament de *Les metamorfosis*, que ens informa d'un gest ben comú entre nosaltres, el d'imposar silenci.

En un reportatge anterior sobre la primera fase de la recerca del grup que encapçala la doctora Fornés, accessible a l'adreça www.uib.es/servei/comunicacio/sc/projectes/arxiu/nousprojectes/pragmatica/pragmatica.pdf ja descrivírem alguns dels gests que des de Roma han arribat incòlumes o modificats fins a l'actualitat.

Un dels emblemes més interessants que el grup d'investigació ha pogut documentar és el gest que feien els romans a l'hora d'afirmar i negar. D'entre tots els textos aportats destaca un passatge de *Les metamorfosis* d'Apuleu, on l'autor descriu amb tot detall que el gest per comunicar aprovació és el que encara fem servir en l'actualitat: moure el cap amunt i avall. Ben al contrari, el resultat de la recerca pel que fa a l'emblema de negació no ha conduït al gest que avui és normal entre nosaltres. En efecte, tot i que els romans no desconeixien el moviment lateral del cap a esquerra i a dreta, no era aquest el que feien servir per costum: l'emblema es realitzava tirant el cap enrere. El més curiós és que aquest emblema és ben viu encara a la Itàlia meridional, al sud de Nàpols; com també perdura a

Sicília, a Malta, a Grècia i a Turquia. Sembla que els romans imitaren els grecs en aquest punt.

Totes les possibilitats dels dits

Els romans podien expressar amb els dits qualsevol número entre l'u i un milió. El sistema consistia a representar les unitats amb divuit gests distints realitzats amb els dits de la mà esquerra (el del cor, l'anular i el petit expressaven les xifres de l'u al nou, i amb el polze i l'índex s'expressaven les desenes); les centenes i els milers s'expressaven mitjançant divuit gests més, idèntics però fets amb la mà dreta; la posició de les mans respecte al pit, al llombrígol o al fèmur expressaven les desenes i centenes de mil. Per al milió s'entrellaçaven les mans.

Però a més de comptar amb els dits, els antics romans els feien servir en multitud de gests que han arribat fins avui. Així, aixecant el dit del cor mantenint la mà tancada, aconseguien fer un gest obscè que intenta reproduir el membre erigint-se des de l'escrot. No és un invent dels conductors ensofronyats ni dels jugadors de futbol. De fet, Marcial ja ens diu: "Rideto multum qui te, Sextille, cinaedum / Dixerit et digitum porrigito medium" (Riu-te'n molt, Sextil, de qui t'ha anomenat efeminat i aixeca el dit del mig); més encara, un poema priapeu qualifica el dit tal com el coneixien els romans: "Derides quoque, fur, et impudicum / ostendis digitum mihi minanti" (També tu et fots de mi, lladre, i em mostres el dit impúdic quan t'amenaç?).

Figura 2.

I del *digitus impudicus* passam al *digitus crepans*, *digitos concrepuere*, o *crepitus digitorum*, el gest de fer crepitare els dits i així enviar un senyal a algú perquè faci alguna cosa que ja sap (Figura 2). Els investigadors l'han pogut documentar en diversos textos llatins i en una gran varietat de contextos i significats, gairebé tants com els que avui en dia hi estan associats. Ciceró (*Sobre els deures*) l'esmenta en parlar d'un home fictici que tingué el poder d'ordenar, només amb el gest dels dits, que algú l'inclogués entre els beneficiaris d'un testament, com aquell que somia que en un crepitare de dits canviaria la seva situació perquè desapareixeran tots els problemes. Tibul (*Elegies*) esmenta el gest com la manera d'ordenar a la seva amada que li obri les portes de casa. En canvi Veli Longus (*Sobre l'ortografia*) ens informa que el gest servia per ordenar als nins que contestassin a una pregunta, mentre que Marcial (*Epigrames*) ens informa que el gest adreçat a un eunuc suposava l'ordre d'atracar el baci a l'amo perquè pogués orinar.

La fotografia que il·lustra la portada d'aquest reportatge correspon a un mosaic romà localitzat a Ravenna (segle VI d.C.). El seu significat hauria variat si en comptes de dirigir la mà cap a terra, apuntàs amb els dits cap amunt (almenys al nostre territori). Ambdós significats tenen plena vigència als països de la Mediterrània. Amb el primer –acompanyat d'expressions com "toc fusta" o "*lagarto*, *lagarto*"–, hom pretén allunyar tot mal. És, per tant, un gest de protecció, com també ho és encreuar els dits índex i del cor. L'equip d'investigadors no ha pogut localitzar encara cap text llatí que faci referència a aquest gest, però, tal com afirma la doctora Fornés, "en canvi sí que en donen testimoni un ampli ventall de representacions pictòriques i escultòriques de les cultures etrusca i romana, en la qual era considerat un *fascinum*, o gest màgic per protegir contra el mal d'ull o fascinació, en relació

amb el poder que el Món Antic atribuïa a les banyes i als corns com a enèrgics protectors. En canvi, no és probable que els antics l'emprassin com a insult".

Finalment hi ha un gest molt destacable fet amb tota la mà que ens ha arribat amb el mateix significat amb què el feien servir els antics romans. És el gest que fem servir, amb to de burla, per advertir algú que pari de xerrar quan la seva verborrea es fa insuportable. Consisteix a mantenir els dits junts i estirats horitzontalment i ajuntar-los i separar-los alternativament i ràpida del polze.

L'ús del gest està documentat, com expliquen les doctores Fornés i Puig, "a les Sàtires de Persi, quan critica els recitals públics per a literatura banal i grandiloqüent i al·ludeix al gest de burla referint-s'hi com al moviment de la cigonya quan picoteja (*ciconia pinsit*)".

Gests cinematogràfics

Per als no versats en la cinètica de l'antiga Roma, el cinema ha estat l'únic camí per familiaritzar-se amb les maneres, positures i gests que s'usaven ara fa dos mil anys. Ara bé, algunes d'aquestes certes fonamentades en el setè art esdevenen fum i boira quan hom acut als textos llatins. És el cas del molt conegut gest relacionat amb els combats

de gladiadors, gests d'aprovació i desaprovació que suposaven la mort del vençut o l'ordre d'estalviar-li la vida. I és que no es pot concloure que el gest d'aixecar el polze amb el puny tancat fos la manera de perdonar la vida als gladiadors. En realitat, a partir dels textos, es pot interpretar que el perdó s'expressava prement el polze contra el puny. L'ordre de matar, en canvi, s'expressa amb un gest, *uertere pollicem*, que consisteix a girar el polze, probablement cap avall. D'aquesta manera, la força del gest, segons la hipòtesi de les investigadores, residia en la visió o no del polze i no en si aquest assenyalava cap amunt o cap avall com succeeix en els nostres gests actuals per expressar aprovació o desaprovació.

Figura 3.

Entre els gests més famosos del setè art es pot comptar sens dubte aquell en què Sharon Stone desencreua les cames per torna-les a encreuar en sentit contrari davant uns embadalits inspectors de policia. Alguns manuals de protocol –no els millors– consideren que en el cas de les dones el fet de seure amb les cames encreuades i amb una lleugera inclinació és una postura correcta en la majoria de les ocasions. El mateix es considera per als homes, tot i que sense inclinació i amb un entrecreuement de cames a l'alçada dels genolls.

Exactament d'aquesta manera s'assegueren Ana Botella i José María Aznar davant Joan Pau II durant la seva visita a Espanya l'any 2003. En canvi, els reis Joan Carles i Sofia adoptaren una postura molt més correcta, asseguts mantenint les cames paral·leles. Les diferències entre l'un i l'altre matrimoni a l'hora d'asseure's provocà alguns debats als mitjans de comunicació (Figura 3).

Tal com diuen les doctores Fornés i Puig, "aquesta manera de seure, amb les cames encreuades, era considerada malèfica a l'antiga Roma, com també ho era seure amb les mans entrelaçades i col·locades sobre un genoll, o amb els dits entrelaçats. En concret aquestes postures podien perjudicar alguns processos com el part (no es podia seure així davant una dona embarassada) o la presa de decisions en una reunió".

Barbes i barbetes

Estirar la barba d'un altre faltant-li al respecte, o simplement tocar-la-hi com a injúria o burla, no és l'únic gest documentat que involucra la mandíbula inferior i la barba. Cal pensar que a Roma, el costum d'afaitar-se no arrela fins al segle II a.C. Tal com recorda la doctora Fornés, "de fet els primers barbers (*tonsors*), procedents de Sicília, arribaren a Roma l'any 300 a.C., tot i que els romans ja s'afaitaven tots sols molt abans". El costum d'afaitar-se mudà en l'època d'Adrià, en què s'implantà la barba fins al regnat de Constantí el Gran.

Tocar-se la pròpia barba és un gest que als textos llatins –Ovidi en aquest cas– apareix relacionat amb el discurs. Qui es toca la barba (*manu mulcens barbam*) parla calmosament (*placido pectore*).

En canvi, qui no recorda les imatges dels encesos discursos del dictador italià Benito Mussolini, el seu posat amenaçant, tot aixecant l'afaitada barbeta en acabar.

Dur el cap enrere per aixecar la barbeta (*mentum sustollere*) és un gest al qual es refereix Petroni al seu *Satiricó*, amb referència a un personatge que, en saber que rebrà una herència, demostra amb el gest la seva recuperació moral i econòmica. Es tracta, per tant, d'un gest que ja a l'antiga Roma manifestava l'orgull del qui el feia.

D'altra banda, recolzar la mandíbula inferior sobre el puny és un gest que associam als qui cavil·len, molt més encara des que Rodin esculpí una de les seves obres més conegudes. Plaute, però, ja es burlà personatge que, en paraules del comediògraf romà, posava "una columna sota el seu mentó", en referència a la posició vertical de l'avantbraç sota la barbeta.

Com els tres esmentats, són molts els gests que els investigadors han pogut documentar i que involucren la mandíbula inferior, fins i tot aquell que podem veure en tota bona pel·lícula d'espases, d'aixecar la barba a l'enemic amb la punta de l'arma (*mento mucrone gladii subrecto*) - sigui blanca o de foc- perquè es vegi obligat a mostrar la cara.

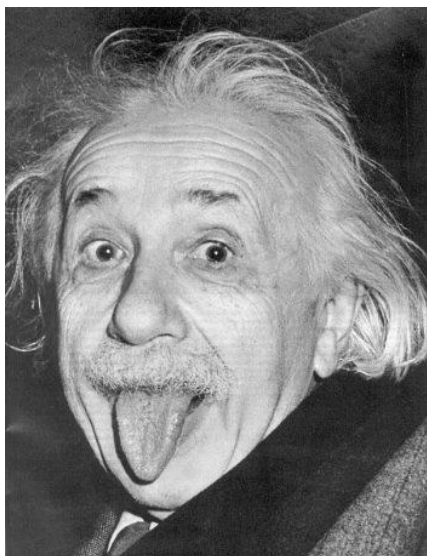
Qüestió de nas

El nas és també un element important a l'hora de gestualitzar les nostres emocions. Si el torcem (*contorta nare*) o l'arrufam, volem expressar desaprovació i fins i tot oi, però si la inflam expressarem ira.

Ara bé, tocar-se el nas no és avui dia, com tampoc no ho era a l'antiga Roma, senyal de bona educació. Tal com afirma la doctora Puig, "els romans consideraven que mantenir el nas net era un símbol de bona educació. Fedre (*Fabulae*) conta que una prostituta que havia demanat a Mercuri que tot el que tocàs li anàs al darrere, quan, en tenir el nas ple de moc, se'l tocà amb la mà, aquest se li allargà fins a terra". Cal sonar-se, doncs, però sonar el nas a una altra persona és un gest que té un altre significat: tractar-lo com a un nin. Així ja ho palesa un text de Plaute.

Llengua llarga

Hi ha persones –sobretot nins- que van més enfora i en lloc de sonar-se hi fan intervenir la llengua, quan el moc ja ha arribat als llindars de la boca, tocant al llavi superior. Plaute a la seva comèdia *Asinaria*, conta la doctora Fornés, "descriu com l'alca vota Cleèreta, propietària d'una jove, acorda amb ella tot un seguit de gests prohibits, gests que no pot fer perquè indiquen la voluntat de contacte amb una altra persona, com és ara no fregar amb el peu ningú. Hom també li prohibeix treure la llengua, ni tant sols quan tus, ni passar-se la llengua pel llavi superior per treure's els mocs, ja que tots dos gests poden induir a pensar a una altra persona que es tracta d'invitacions a una relació més íntima".

Ara bé, el gest més destacat fet amb la llengua és la de treure-la de la boca (*eiecta lingua*) amb intenció d'insultar el que mira. Tal com han pogut constatar els investigadors, la literatura llatina ofereix dues anècdotes relacionades amb aquest gest. En totes dues els protagonistes són gals i en totes dues és per burlar-se. Tot i així, sembla que el gest de befa era conegut i utilitzat per les cultures mediterrànies antigues com ho indica el fet que aparegui ja a la Bíblia ("De qui fan befa, a qui feu carusses i treieu la llengua?", Isaïas 57,4).

Les distintes formes del bes i la seva evolució

La recerca ha palesat com determinats actes cinètics s'han conservat a través del temps i han arribat fins a nosaltres amb el mateix significat; d'altres s'han esvaït i resten com a testimonis d'antics temps; i, encara, alguns s'han mantingut però han ampliat o reduït el seu significat. Aquest podria ser el cas d'un dels gests més característics de Roma, el de l'*adoratio*. Consistia, tal com explica la doctora Fornés, "en un principi, a ajuntar els dits índex i polze, dur-los als llavis, fer una besada i llençar-la a les estàtues dels déus, als objectes sagrats o en entrar en un lloc sagrat. Eixint de l'estricta àmbit religiós, també fou utilitzat més tard per adreçar-lo a una dona bella. En aquest cas el gest d'adoració es transformà en un gest de lloança davant el plaer estètic. El gest ens ha arribat fins al segle XXI, modificat. En l'actualitat atansam tots els dits de la mà als llavis, els besam i, després, llançam la besada tant si el que volem és significar l'acte de besar una persona com si el que volem és expressar la nostra satisfacció davant alguna cosa que ens ha agradat molt. Per exemple, quan després de tastar un cuinat realitzam l'antic gest de l'*adoratio* per significar que el menjar és excel·lent.

II-Il·lustració de Kaffa (*El porqué de nuestros gestos*)

Un tipus de besada que podem considerar que ha arribat a nosaltres també ampliant el seu àmbit originari és el "bes al moribund". A l'antiga Roma era comú que l'amant o un familiar del moribund el besàs a la boca per rebre l'ànima de la persona que deixava aquest món. Encara avui en dia, el significat de la besada com a camí per "traspasar" quelcom de persona a persona és ben viu. La doctora Fornés recorda com recentment, en un àmbit tan aliè a l'antiga Roma i a la mort com ho és una cerimònia de guardons en el món de la música, la premsa coincidí a interpretar un bes de la cantant Madonna a la també cantant Britney Spears com la deixa d'un ceptre: el de reina del pop.

L'orella, seu de la memòria

Almenys a Espanya, Itàlia, el Brasil, l'Uruguai i l'Argentina és comú felicitar els aniversaris estirant les orelles de qui fa els anys. Els antics romans feien un gest molt semblant: tocaven amb dos dits el lòbul de la persona a qui havien de fer-li recordar alguna cosa (figura 4). També es tocaven el seu propi lòbul quan volien fer memòria o expressant la voluntat de no oblidar una qualsevol dada.

Figura 4

L'equip de recerca ha trobat l'explicació del gest a la *Naturalis Historia* de Plini el Vell, ja que segons aquest autor, "est in aure ima memoriae locus" (en el lòbul de l'orella té la seu la memòria).

Són molts els testimonis en la literatura clàssica llatina que sota l'expressió *aurem uellere*, entre d'altres, informen d'aquest gest, que en un altre context constituïa un emblema que formava part d'un ritual conegut com l'*antestatio*, és a dir, la citació d'algú en un judici. Els investigadors han localitzat dos textos, un d'Horaci i l'altre de Plaute, en el quals ha quedat documentat l'emblema. Horaci escriu, en una de les seves Sàtires, que passejant per la Via Sacra, és requerit per un home perquè li faci de testimoni en un judici. Horaci conta que per acceptar la petició de l'home li ofereix l'orella per tal que la hi toqui.

L'emblema, però, té altres usos en altres àmbits no judicials que mantenen, però, en tots els casos, l significat de fer recordar alguna cosa. En un text, per exemple, de *l'Apèndix virgiliana*, la mort, personificada, adverteix sobre la seva inexorabilitat: "Posa'm vi i daus. Vagi a malguany el qui cura del demà!". La Mort, estirant-me l'orella digué: "Fruïu de la vida, ja vinc!".

Les orelles, però, són part important de molts gests, no debades el grup d'investigadors de la UIB i la Universitat de Barcelona n'ha pogut documentar fins a set de distints. N'hi ha quatre que es poden classificar com a gests *sensu stricto*, en

canvi n'hi ha tres que han de ser considerats com a maneres. Alguns dels gests són emblemes, com el de tapar-se les orelles per no sentir allò que no es vol sentir o el mateix gest de tocar el lòbul que hem explicat més amunt. Entre les maneres n'hi ha alguns que pertanyen a la superstició religiosa, com és ara dur el dit anular als llavis, agafar saliva i portar-la a la part posterior de l'orella dreta. Sembla que aquesta pràctica tranquil·litzava l'esperit i estava relacionada amb el culte a la deessa Nèmesi, a la qual d'aquesta manera es demanava perdó per les paraules que s'havien pogut pronunciar.

Els investigadors han documentat, però, una altra manera que sembla que té un origen grec. Es tracta d'"agafar per les orelles" algú i besar-lo. Sembla que aquesta pràctica era reservada als pares envers els fills i era anomenada "el bes de la gerra". Només un dia l'any, pel que fa a Roma, els fills podien besar així els pares: el dia de les festes en honor a Pal·les. La restricció d'ús d'aquesta manera de besar provocà que fos utilitzada com a recurs en alguns textos còmics quan un personatge n'agafava un altre per les orelles i el besava com una forma de burla.

Figura 5

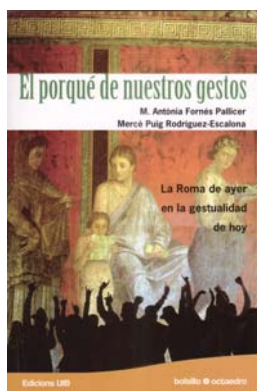
Però si parlem de burla, haurem de fer esment d'un altre gest que sí que s'ha mantingut al llarg dels segles i és: *manus aurículas imitari mobilis albas* (imitar amb les mans unes orelles blanques), la qual cosa no és més que imitar amb els palmells de les mans les orelles de l'ase, que normalment es feia recolzant el polze a les temples (figura 5).

Els ulls i les celles

Com hem esmentat més amunt, en la segona fase de la investigació que ara està a punt de concloure els investigadors han abordat els gests confegits amb els elements de la part superior de la cara (ulls, celles i front) i han continuat el buidatge de fonts documentals respecte als gests que involucren les mans. Els resultats no han estat publicats, encara, però ens podem reconèixer en alguns exemples dels gests documentats: en la luxúria d'un esguard esllanguit per una

caiguda de parpelles (*marcidi et semiadopertuli oculi*); en l'assentiment còmplice d'una aclucada d'ull (*coniuere*); en la seducció implícita dels ulls que escarneixen el vol d'una papallona, tot batent parpelles (*oculis morsicantibus*)...

En tots aquests gests ens hi reconeixem i hi reconeixem les nostres arrels. Roma parla a través de la nostra llengua, però també quan callam i és el cos qui comunica.

Les doctores Maria Antònia Fornés (UIB) i Mercè Puig (UB) acaben de publicar el volum ***El porqué de nuestros gestos. La Roma de ayer en la gestualidad de hoy***, una edició conjunta de l'editorial Octaedro i Edicions UIB. En el volum les autores desenvolupen deu gests ben actuals i els relacionen amb els seus corresponents de l'antiga Roma, d'una manera amena i amb un llenguatge molt planer que fa atractiu el llibre per a tots els públics, tant per al lector especialitzat com per al no especialitzat.

Projectes finançats

Referència: BFF2001-0916. Ministeri de Ciència i Tecnologia
 Modalitat: Programa nacional de promoció general del coneixement.
 Títol: *Los textos como fuente de información pragmática: estudio de la gestualidad en la antigüedad romana*.
 Acrònim: TFIPEGAR.
 Classificació UNESCO: 5705.
 Centre: Departament de Filologia Espanyola, Moderna i Llatina. Edifici Ramon Llull.
 Inici: 2001. Fi: 2004.

Referència: HUM2005-03913/FILO. Ministeri d'Educació i Ciència
 Modalitat: Programa nacional d'humanitats.
 Títol: *Los textos como fuente de información pragmática: estudio de la gestualidad en la antigüedad romana (II)*.
 Centre: Departament de Filologia Espanyola, Moderna i Llatina. Edifici Ramon Llull.
 Inici: 2005. Fi: 2008.

Investigadora responsable

Doctora Maria Antònia Fornés Pallicer
 Departament de Filologia Espanyola,
 Moderna i Llatina. UIB.
 Edifici Ramon Llull. Campus
 universitari.
 Tel.: 971 17 30 78
 E-mail: mafornes@uib.es

Altres membres de l'equip

M. Carme Bosch Juan (UIB); Pere J. Quetglas Nicolau (Universitat de Barcelona);
 Mercè Puig Rodríguez-Escalona (UB); Laura Cabré Lunas (UB); Carmen González
 Páez (UB); Gemma Gorga López (UB).

Publicacions

QUETGLAS, Pere J., "Aplicaciones de la pragmática al estudio del latín: los discursos de Cicerón", Anuari de Filologia D/8, XX, 1997, pàg. 53-65.

QUETGLAS, Pere J., "Les gestes juridiques dans les documents latins de la Catalogne au Moyen Âge", a Le geste et les gestes au Moyen Âge, Aix-en-Provence, Centre Universitaire d'Etudes et de Recherches Médiévales d'Aix, 1998, pp. 521-528.

CABRÉ, Laura, "Comportamiento cinésico explícito en la comedia plautina", Anuari de Filologia, D-9, XXI, 1998- 1999, pàg. 39-72.

FORNÉS, M. Antònia - PUIG, Mercè, "La gestualidad en los textos latinos: una aproximación", a A. M. Aldama -M. F. del Barrio - A. Espigares, edd., Noua et uetera: Nuevos horizontes de la Filología latina, Madrid, Sociedad de Estudios Latinos, 2002, vol. I, pp. 161-177.

FORNÉS, M. Antònia - PUIG, Mercè, "Rascar-se l'orella i altres gestos per l'estil", a Actes del XIV Simposi de la Secció Catalana de la SEEC., Comunicació presentada al XIV Simposi de la Secció Catalana de la SEEC, Vic, 26-28 de setembre de 2002.

CABRÉ, Laura, "Dir que sí i dir que no amb un gest. Emblemes d'afirmació i negació en els textos llatins", a Actes del XIV Simposi de la Secció Catalana de la SEEC., Comunicació presentada al XIV Simposi de la Secció Catalana de la SEEC, Vic, 26-28 de setembre de 2002.

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè., "La gestualidad en los textos latinos: una aproximación" en Noua et uetera. *Nuevos horizontes de la Filología Latina* (A.M. Aldama – M.F. del Barrio – A. Espigares, eds.), Sociedad de Estudios Latinos, 2002, vol. I, pp. 161-177.

PUIG, Mercè, "Els textos com a font d'informació pragmàtica: estudi de la gestualitat a l'antiguitat romana", *Auriga* 2003 (otoño), pp. 23-27.

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè., "Rascar-se l'orella i altres gestos per l'estil", *Ciència, didàctica i funció social dels estudis clàssics* (B. Usobiaga – P.J. Quetglas, eds.), Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias S.A., 2004, pp. 207-218.

CABRÉ, Laura, "Dir que sí i dir que no amb un gest. Emblemes d'afirmació i negació en els textos llatins", *Ciència, didàctica i funció social dels estudis clàssics* (B. Usobiaga – P.J. Quetglas, eds.), Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias S.A., 2004, pp. 179-187.

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè, "La gestualidad facial según los textos latinos: gestos realizados con la boca", *La Filología Latina. Mil años más* (P.P. Conde Parrado - I. Velázquez, eds.), Madrid, Sociedad de Estudios Latinos, 2005, pp. 330-357.

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè., "Los gestos de burla en la Roma antigua y hoy", *Minerva. Revista de Filología Clásica* 18, 2005, pp. 137-151

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè., "La gestualidad de la barba y el mentón en la Antigüedad romana", *Revista de Estudios Latinos* 5, 2005, pp. 175-192.

PUIG, Mercè, "El *aduentus* en la *Historia Compostellana*", *Euphrosyne* 33, 2005, pp. 221-234.

QUETGLAS, Pere J., "Pragmática latina", *Actas del XI Congreso de la Sociedad Española de Estudios Clásicos*, Madrid, Sociedad Española de Estudios Clásicos, 2005, vol. II, pp. 569-588.

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè, "El beso al moribundo", *Actas del XI Congreso de la Sociedad Española de Estudios Clásicos*, Madrid, Sociedad Española de Estudios Clásicos, 2005, vol. II, pp. 833-838.

PUIG, Mercè – FORNÉS, Mª Antonia, "El beso a distancia según los textos latinos", *Actas del XI Congreso de la Sociedad Española de Estudios Clásicos*, Madrid, Sociedad Española de Estudios Clásicos, 2005, vol. II, pp. 919-926.

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè., "Los gestos con el pulgar en los combates de gladiadores", *Latomus* 65 fasc. 4, 2006, pp. 963-971.

PUIG, Mercè, "La gestualidad facial según los textos latinos: gestos y maneras asociados a la nariz", *Latomus*, 66, 2007, pp. 67-79.

Comunicacions a congressos

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè., "La gestualidad en los textos latinos: una aproximación", comunicació presentada en el III Congreso de la Sociedad de Estudios Latinos (Lugo-Santiago de Compostela, 28-30 de septiembre de 2000).

CABRÉ, Laura, "Dir que sí i dir que no amb un gest. Emblemes d'afirmació i negació en els textos llatins", comunicació presentada en el XIV Simposi de la Secció Catalana de la SEEC (Vic, 26-28 de septiembre de 2002).

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè., "Rascar-se l'orella i altres gestos per l'estil", comunicació presentada en el XIV Simposi de la Secció Catalana de la SEEC (Vic, 26-28 de septiembre de 2002).

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè, "Gestos realizados con la boca (I)", comunicació presentada en el IV Congreso de la Sociedad de Estudios Latinos (Medina del Campo)

FORNÉS, Mª Antonia – PUIG, Mercè, "Besos que se dan, besos que se tiran", comunicació presentada en el XI Simposio de la SEEC (Santiago de Compostela, 22-27 septiembre de 2003).

QUETGLAS, Pere J., "La larga sombra de la pragmática", conferencia pronunciada en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Alicante, dentro del ciclo "Segona setmana cultural de tardor. In memoriam Brian Hughes" (19 de noviembre de 2003).

PUIG, Mercè, "La gestualitat a l'Antiguitat", dentro del Curso "Antics i moderns: diferències i similituds entre els homes d'abans i d'ara" (2003-2004), organizado por el Departamento de Filología Latina de la Universidad de Barcelona y el Instituto de Ciencias de la Educación de la Universidad de Barcelona en colaboración con la Sección Catalana de la Sociedad Española de Estudios Clásicos (7 de noviembre de 2003).

QUETGLAS, Pere J., "Pragmática latina", ponencia presentada en el XI Simposio de la SEEC (Santiago de Compostela, 22-27 septiembre de 2003).

Reportatge finançat per

**Govern
de les Illes Balears**

Conselleria d'Economia,
Hisenda i Innovació
Direcció General de Recerca,
Desenvolupament Tecnològic i Innovació